

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ДОЛГА ТАЇСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ
ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

спеціальності 231 – «Соціальна робота»

Автореферат
магістерської роботи на здобуття кваліфікаційного рівня
магістра соціальної роботи

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
ЧУБУК РУСЛАН ВАЛЕНТИНОВИЧ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Рецензент: доктор наук з державного управління, доцент
ПЛЕХАНОВ ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Захист відбудеться 24 червня 2019 року о 10.00 на засіданні кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2.

З роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського державного університету імені Петра Могили, за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний світ вимагає молодь з новим мисленням, новим баченням ситуації, вмінням адаптуватися до нових умов, здатної до плідного співробітництва, інноваційності, готової до прийняття нестандартних рішень, які дають змогу здійснювати кардинальні зміни в суспільстві. Особливої актуальності набувають зміни у сфері вищої освіти та системі підготовки кадрів для її реалізації.

Для досягнення успіху при вирішенні проблем населення та суспільства в цілому постає необхідність у розвитку конкурентоспроможного, інноваційно-зорієнтованого фахівця соціальної сфери, який несе в собі комплекс лідерських якостей.

Створення нового законодавчого поля освітньої галузі, розробки нормативно-правової бази розвитку національної системи освіти, відкриває нові можливості на забезпечення умов для майбутнього професійного і культурного зростання. Означені зміни в змісті та організації вищої освіти, зумовлюють актуальність проблеми формування лідерських якостей майбутнього соціального працівника в умовах євроінтеграції.

В сучасній науковій літературі проблеми лідерства представлені достатньо широко: наприклад, концептуальні положення розвитку особистості та самосвідомості (Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, О. Леонт'єв, Л. Виготський, С. Рубінштейн); положення про підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців (В. Лозова, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Радул, Р. Чубук); теоретичні висновки педагогів ХХ століття про ключову роль участі особистості в самоврядуванні як джерела виховання самостійності та громадянського становлення (А. Макаренко, С. Шацький, П. Каптерєв);

Проблему формування лідерських якостей у соціальних працівників, психологів, педагогів, розвитку лідерських вмінь і навичок у процесі професійної діяльності, формування загальної і педагогічної культури вивчали такі науковці як: К. Демчук, Гільбух, Л. Дерев'яна, Е. Богардус, О. Киричук, Я. Коломинський, А. Макаренко, М. Машовець, В. Огнев'юк, І. Ріпко, В. Сухомлинський, Л. Термен та інші.

Важливе місце в цій системі посідає проблема самоврядування в колективі як ефективний засіб формування лідерських якостей. Дослідження цієї проблеми проводили Ю. Морозов, Б. Паригін, І. Волков, Л. Уманський, Е. Дубровська, та інші. Значний інтерес у межах нашого дослідження становлять праці з методології порівняльної педагогіки (Н. Авшенюк, О. Джуринський, Н. Абашкіна, Б. Вульфсон, Н. Бідюк, О. Кудін, В. Жуковський, О. Огієнко, Н. Лавриченко, О. Локшина, Л. Пуховська Н. Ничкало та ін.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та дослідженні соціально-психологічних чинників розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників.

Об'єкт дослідження – лідерство як соціальний феномен розвитку особистості.

Предмет дослідження – соціально-психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати лідерство як соціальний феномен розвитку особистості;
- Охарактеризувати соціально-психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників;
- Визначити особливості розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників;
- Дослідити рівень лідерських якостей майбутніх соціальних працівників та обґрунтувати шляхи розвитку зазначених якостей.

Методи дослідження: у процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань застосовані теоретичні методи: теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних, емпіричні методи: тестування, в тому числі опитування.

Для дослідження проблеми формування лідерських якостей були використані такі методики: Методика виявлення «Комунікативних та організаторських схильностей» (КОС – 2). Тест « Оцінка потреб досягнення успіхів». Тест-опитувальник «Діагностика лідерських здібностей» (Є. Жариков, Є. Крушельницький). Методика вивчення самооцінки особистості. Методика « Виявлення рівня лідерського потенціалу ».

Теоретичне значення дослідження полягає у аналізі лідерства як соціально-психологічного феномену розвитку особистості; охарактеризовано соціально-психологічні чинники розвитку лідерських якостей менеджерів соціальної сфери; визначено особливості розвитку лідерських якостей.

Наукова новизна дослідження полягає у обґрунтуванні шляхів розвитку лідерських якостей для менеджерів соціальної сфери.

Практична значимість дослідження полягає у тому, що досліджено рівень лідерських якостей майбутніх соціальних працівників; обґрунтовано шляхи розвитку лідерських якостей.

Експериментальна база дослідження: Чорноморський національний університет імені Петра Могили, магістри V і VI курсів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 96 сторінок, основного тексту 80 сторінок У списку використаних джерел міститься 56 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної тематики, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету та задачі дослідження. Визначено та розкрито предмет, об'єкт і межі дослідження, висвітлено методи, використані в процесі роботи. У вступі розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичні засади соціально-психологічних особливостей лідерства майбутніх соціальних працівників**» аналізуючи літературу у сфері педагогіки, менеджменту, соціальної роботи та психології, дійшли висновку, що лідер у своїй діяльності повинен виконувати дві загальні функції: інтеграція колективу, цілеспрямовання колективу. Класично існує три підходи до визначення значущих факторів ефективного лідерства: поведінковий, з позицій особистих якостей і ситуаційний. Особливий підхід до формування лідерських якостей майбутніх соціальних працівників, на наш погляд, дасть можливість підготувати майбутнього фахівця, який не тільки досконало володіє професійними компетентностями, а й має сукупність стійких характеристик особистості, що забезпечують ефективність діяльності та допомагають особистості займати позицію лідера в соціумі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрій людей, бути прикладом для наслідування.

Здійснений аналіз стану розробленості проблеми формування лідерських якостей у працях вітчизняних і зарубіжних учених засвідчив недостатній рівень дослідженості проблеми формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з соціальної роботи. Визначено, що лідерство – це внутрішній стан людини, яка спрямована на досягнення успіху, глибоко вмотивована, веде активне діяльнісне життя, впевнена у своїх рішеннях і діях. Встановлено, що лідер має дві загальні функції (інтеграція та цілеспрямовання колективу) і діє за принципом безпосередньої участі в життєдіяльності колективу. Тому було визначено, що лідер – це член групи, який своїми безпосередніми діями інтегрує та цілеспрямовує її.

У питанні формування лідерських якостей обґрунтовано необхідність врахування особливостей соціального середовища, специфіки професійної діяльності та викликів, що постають перед фахівцем з адміністративного менеджменту. Лідерські якості розглядаються як сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера в групі.

Студенти потребують своєчасної й грамотної допомоги з боку дорослих для реалізації своїх потенційних здібностей, зокрема й лідерських. Лідерська діяльність при цьому виступає як можливість особистісної самореалізації на даному віковому етапі, як каталізатор розвитку особистості майбутнього професіонала. Процес розвитку лідерських якостей студентів повинен виступати частиною цілісного педагогічного процесу ВНЗ й базуватися на особливих умовах, що забезпечують його ефективність. Результати дослідження, показали необхідність цілеспрямованого розвитку в студентів

лідерських якостей особистості на основі особистої відповідальності. Відповідальність є інтегральною якістю особистості, що має складну структуру, виявляється на різних рівнях – ситуативному, стійкої особистісної якості, а в найбільш розвиненому вигляді виступає основою організації життєдіяльності й побудови життєвого шляху особистості

У другому розділі «Шляхи розвитку соціально-психологічних чинників лідерських якостей майбутніх соціальних працівників» зазначено, що для встановлення рівня розвитку визначених показників сформованості лідерських якостей застосовувався комплекс психодіагностичних методик: методика «Потреба в досягненні мети» (Ю. Орлов) (додаток А), «Методика діагностики мотивації на досягнення успіху» (Т. Елерса) (додаток Б), методика «Стиль саморегуляції поведінки» (В. Моросанова) (додаток В).

Найбільш високий рівень властивий студентам за таким критерієм, як здібність приймати рішення, що є добрим показником, оскільки зазначена здатність є однією з ключових у роботі соціального працівника. З огляду на рівень сформованості в діючих керівників критеріїв інтегративно-діяльнісного компонента ми робимо висновок про те, що для формування лідерських якостей майбутній фахівець повинен мати високий рівень сформованості здібностей з планування, цілепокладання та прийняття рішень. Результати дослідження доводять, що майбутні фахівці з соціальної роботи мають недостатній рівень сформованості лідерських якостей (високий 19,44%, середній 55,24%, низький 25,32%). Проведений аналіз дозволяє стверджувати про необхідність цілеспрямованого впровадження програми у процес професійної підготовки майбутніх для підвищення рівня розвитку лідерських якостей у них.

Методами розвитку лідерських якостей у студентів на практичних заняттях тренінгового типу є різноманітні практичні вправи, мозкові штурми, ділові та рольові ігри. Узагальнено матеріал психологопедагогічних праць з мотивації студентів і розроблено методичне забезпечення практичних занять змістовними вправами з метою набуття студентами позитивного емоційного досвіду від досягнення штучно активізованої мети, підвищення рівня їхньої самооцінки й особистої мотивації досягнення, формування ціннісних орієнтацій.

Організовано спеціальну роботу з активізації студентів і критичного осмислення ними навчального матеріалу для забезпечення глибоких знань про лідерство та формування власного портрету Я-лідера. Виконуючи вправи, студенти мали можливість розвинути організаційні і комунікативні здібності та здібності з цілепокладання, планування і прийняття рішень відповідно. Вправи на рефлексію та самоконтроль емоцій дозволяли розвинути емоційний інтелект студентів.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури, вивчення досвіду роботи педагогічних працівників, дослідження проблеми лідерства в студентському середовищі свідчить, що формування лідерських якостей та умінь майбутніх соціальних працівників – це багатогранний процес, який залежить від психологічних властивостей особистості, його соціального досвіду, виду й характеру розв'язуваних завдань (побутових, професійних, освітніх) і здійснюється впродовж всього навчання у вищому навчальному закладі.

У питанні формулювання лідерських якостей обґрунтовано необхідність врахування особливостей соціального середовища, специфіки професійної діяльності та викликів, що постають перед фахівцем з адміністративного менеджменту. Лідерські якості розглядаються як сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера в групі.

Студенти потребують своєчасної й грамотної допомоги з боку дорослих для реалізації своїх потенційних здібностей, зокрема й лідерських. Лідерська діяльність при цьому виступає як можливість особистісної самореалізації на даному віковому етапі, як каталізатор розвитку особистості майбутнього професіонала. Процес розвитку лідерських якостей студентів повинен виступати частиною цілісного педагогічного процесу ВНЗ й базуватися на особливих умовах, що забезпечують його ефективність. Результати дослідження, показали необхідність цілеспрямованого розвитку в студентів лідерських якостей особистості на основі особистої відповідальності. Відповідальність є інтегральною якістю особистості, що має складну структуру, виявляється на різних рівнях – ситуативному, стійкої особистісної якості, а в найбільш розвиненому вигляді виступає основою організації життєдіяльності й побудови життєвого шляху особистості.

До головних соціально-психологічних чинників, що впливають на формування мотивації професійної діяльності у майбутніх фахівців, можна зарахувати спрямованість особистості, професійне самовизначення, мотиви вибору професії, вплив соціуму на становлення соціально зрілої особистості.

Особливості розвитку лідерських якостей полягають у застосуванні головних принципів, а саме: персоніфікації процесу виховання лідерських якостей, принцип біпарності, принцип опосередкованих впливів у процесі виховання лідерських якостей, принцип включення молоді у соціальні особистісно значущі відносини, принцип стимулювання різноманітної соціально особистісно значущої діяльності дітей, принцип самореалізації молоді в позиції лідера, принцип орієнтації на життєвий досвід. А також наголос на загально-професійні якості, творчі якості, соціально-психологічні та соціально-комунікативні якості особистості для розвитку лідерства.

Для встановлення рівня розвитку визначених показників сформованості лідерських якостей застосовувався комплекс психодіагностичних методик: методика «Потреба в досягненні мети», «Методика діагностики мотивації на досягнення успіху», методика «Стиль саморегуляції поведінки».

Найбільш високий рівень властивий студентам за таким критерієм, як здібність приймати рішення, що є добрим показником, оскільки зазначена здатність є однією з ключових у роботі соціального працівника. З огляду на рівень сформованості в діючих керівників критеріїв інтегративно-діяльнісного компонента ми робимо висновок про те, що для формування лідерських якостей майбутній фахівець повинен мати високий рівень сформованості здібностей з планування, цілепокладання та прийняття рішень. Результати дослідження доводять, що майбутні фахівці з соціальної роботи мають недостатній рівень сформованості лідерських якостей (високий 19,44%, середній 55,24%, низький 25,32%). Проведений аналіз дозволяє стверджувати про необхідність цілеспрямованого впровадження програми у процес професійної підготовки майбутніх для підвищення рівня розвитку лідерських якостей у них.

Методами розвитку лідерських якостей у студентів на практичних заняттях тренінгового типу є різноманітні практичні вправи, мозкові штурми, ділові та рольові ігри. Узагальнено матеріал психологопедагогічних праць з мотивації студентів і розроблено методичне забезпечення практичних занять змістовними вправами з метою набуття студентами позитивного емоційного досвіду від досягнення штучно активізованої мети, підвищення рівня їхньої самооцінки й особистої мотивації досягнення, формування ціннісних орієнтацій.

Організовано спеціальну роботу з активізації студентів і критичного осмислення ними навчального матеріалу для забезпечення глибоких знань про лідерство та формування власного портрету Я-лідера. Виконуючи вправи, студенти мали можливість розвинути організаційні і комунікативні здібності та здібності з цілепокладання, планування і прийняття рішень відповідно. Вправи на рефлексію та самоконтроль емоцій дозволяли розвинути емоційний інтелект студентів.

Після проведення експериментальної частини дослідження перевірено рівень розвитку лідерських якостей за методиками констатувального експерименту. В результаті отримали значне підвищення середнього рівня розвитку лідерських якостей за означеними критеріями, зниження кількості низького рівня та підвищення високого рівня.

Так, за мотиваційно-ціннісним критерієм потреба в досягненні мети високий рівень змінився з 10% до 12%, середній з 65% до 75%, мотивація на досягнення успіху низький рівень зменшився з 28% до 4%, середній рівень зріс з 56% до 75%; спрямованість на професіоналізм у середніх показниках зросла на 9%, низький рівень знизився на 8%. За спрямовально-діяльнісним критерієм середній рівень здібностей з цілепокладання зріс з 62% до 71%, здібності з планування зросли з 10% до 15%, високий рівень здібностей з прийняття рішень зріс на 5%, низький рівень зменшився на 10%.

За емоційно-рефлексивним критерієм розуміння власних емоцій зросло на середньому рівні з 70% до 75%, низький рівень зменшився на 4%; розуміння чужих емоцій на високому рівні зріс на 4%; управління власними емоціями на середньому рівні зросло на 14% та майже в половину зменшився

низький рівень (на 20%); управління чужими емоціями на високому рівні збільшилося на 7%, середній рівень збільшився на 28%. Таким чином, спостерігаємо суттєве покращення означених критеріїв завдяки запропонованим шляхам підвищення рівня розвитку лідерських якостей майбутніх менеджерів соціальної сфери.

АНОТАЦІЯ

Долга Т.О. Соціально-психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 231 – «Соціальна робота». – Чорноморський Національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Дипломна робота присвячена важливій задачі, яка полягає у теоретичному та практичному дослідженні значення розвитку лідерства як умова професійності майбутніх менеджерів соціальної роботи.

Розкрито лідерство як соціально-психологічний феномен розвитку особистості та соціально-психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх менеджерів соціальної сфери, визначено особливості розвитку лідерських якостей. За допомогою діагностики лідерських якостей майбутніх менеджерів соціальної сфери обґрунтовано шляхи розвитку лідерських якостей майбутніх соціальних працівників, які практично можуть втілюватися як в університетській системі освіти так і в межах майбутньої професії.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, майбутні соціальні працівники, тренінгові проекти, євроінтеграція.

Долга Т.А. Социально-психологические факторы развития лидерских качеств будущих социальных работников в условиях евроинтеграции.

Дипломная работа на получения образовательно-квалификационного уровня «магистр» по специальности 231 - «Социальная работа». - Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2019.

Дипломная работа посвящена важной задаче, которая заключается в теоретическом и практическом исследовании значение развитию лидерства как условие профессионализма будущих менеджеров социальной работы. Раскрыто лидерство как социально-психологический феномен развития личности и социально-психологические факторы развития лидерских качеств будущих менеджеров социальной сферы, определены особенности развития лидерских качеств. С помощью диагностики лидерских качеств будущих менеджеров социальной сферы обоснованы пути развития лидерских качеств будущих социальных работников, которые практически могут воплощаться

как в университетской системе образования так и в пределах будущей профессии.

Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, будущие социальные работники, тренинговые проекты, евроинтеграция.

Dolga T.O. Socio-psychological factors of development of leadership qualities of future social workers in the conditions of European integration.

Diploma work on obtaining an educational qualification level "Master" in specialty 231 - "Social work". - Black Sea National University named after Petro Mohyla, Nikolaev, 2019.

The thesis is devoted to the important task, which consists in theoretical and practical study of the importance of leadership development as a condition for the professionalism of future managers of social work. Leadership is revealed as a socio-psychological phenomenon of personality development and socio-psychological factors of development of leadership qualities of future managers of social sphere, features of development of leadership qualities are determined. By means of diagnosing the leadership qualities of future managers of the social sphere, ways of developing the leadership qualities of future social workers, which can practically be implemented both in the university system of education and within the future profession, are substantiated.

Key words: leadership, leadership qualities, future social workers, training projects, eurointegration.